

Straipsniai

TARMINIS KALBĖJIMAS IR BENDRINĖ KALBA: KODŲ PARINKIMO ASPEKTAS

Daiva Aliūkaitė

Lietuvių filologijos katedra
Vilniaus universitetas Kauno humanitarinis fakultetas
Muitinės 12, LT-44280, Kaunas
Tel.: +370 37 422604
El. paštas: daiva.aliukaite@vukhf.lt

Įvadas. Modernios identiteto teorijos (žr. Halverson, 2005, 67–90) teigia, kad *mes esame mūsų pasakojamos istorijos*, t.y. *naratyvai*, lingvistiniu požiūriu galima pridurti – mes esame, ne tik pasakojamos istorijos = *naratyvai*; esame ir tam tikras istorijų pasakojimo būdas. Būdą galima apibendrinti lingvistiniu terminu – *kodas*. Taigi šiuo požiūriu esame ir naratyvai, ir kodai. Be abejo, pažymėtina, kad tokie apibendrinimai metaforiškai, tačiau jie, tam tikru aspektu, implikuoja verifikuojamus dalykus. Juk kiekvieno diskurso dalyvis kitus diskurso dalyvius atpažįsta ir pažįsta iš naratyvų bei kodų, pagal šiuos rodiklius priskiria savo pašnekovui tam tikras charakteristikas.

Sociolingvistiniu požiūriu *kodu* gali būti apibendrinta tiek kalba, tiek teritorinis, tiek socialinis dialektas ar kitas smulkesnis subsisteminis vienetas (Belikov, Krysin 2001, 24). Pažymėtina, kad tam tikrame kontekste kiekvienas dialektas ar sociolektas gali būti traktuojamas kaip tam tikros kalbos bendruomenės kodas.

Siekiant apibendrinti *kodų parinkimo*, *kodų kaitos*, *kodų perjungimo*, *kodų maišymo* ir pan. atvejus, tradiciškai *kodo* kategorija vartojama analizuojant dvikalbes ar keliakalbes bendruomenes. Tačiau remiantis beveik aksiominiu sociolingvistinio diskurso teiginiu, kad bet kuri ekstralingvistinė skirtis koreliuoja su tam tikrais skirtingais kalbiniais požymiais (žr. Macaulay 2005, 173–174), galima teigti, kad manipuluojant šia [*kodo*] kategorija (*kodų parinkimo* aspektu) gali būti analizuojamas ir monolingvių diskursas.

Nepaisant to, kad interakcijoje dalyvauja tos pačios kalbos atstovai, komunikacija retai būna vienalytė tuo aspektu, kad komunikacijos dalyviai atitiktų vienas kitą pagal visus socialinius, psichologinius, biologinius ir pan. požymius. Taigi galima teigti, kad monolingvių interakcijoje dėl vienokių ar kitokių priežasčių tikėtini kodų kaitos, kodų parinkimo ir pan. reiškiniai. Dellas Hymesas sukūrė terminą *komunikacinė kompetencija* (cit. iš Mesthrie, Swann, Deumert, Leap 2003, 5), apibūdinantį žmonių gebėjimą vartoti skirtingą kalbą esant skirtingoms aplinkybėms. Žmonių gebėjimas parinkti tinkamą kodą konkrečioje situacijoje, atsižvelgiant ir į socialinius kitų diskurso dalyvių vaidmenis, ir apskritai į socialinę situaciją, susijęs su jų komunikacinėmis kompetencijo-

mis, kurios lemtos, viena vertus, subjekto kalbinio išprusimo, kita vertus, socialinio brandumo. Socialinis brandumas suprantamas kaip kalbinio išprusimo sąlyga.

Richardo A. Hudsono teigimu, kiekvieną kartą individualus kalbėtojas pasirinkęs kalbines priemones, *lokalizuoja save multidimencinėje socialinėje erdvėje* (1980, 40), todėl galima teigti, kad pasirinktas bendras kodas, taip pat ir bendrinė kalba, ir tarminis kalbėjimas sinchronizuoja jo vartotojus pagal tam tikrus kriterijus, sujungdamas juos į specifinę visumą.

Kaip pažymi Bernardas Spolsky, „kodų kaita susijusi <...>, su tapatybėmis bei vaidmenimis“ (1998, 50). Parinkdamas kalbėjimų variantus, bet kokio diskurso dalyvis kuria naujas tapatybes, susitapatina su viena ar kita kalbos bendruomene. Taigi kodas atspindi subjektą, o sąmoningas ar nesąmoningas kodų parinkimas atspindi *savų* ir *svetimų* santykius, santykių kaitą.

Šio straipsnio tikslas – aptarti tarminio kalbėjimo ir bendrinės kalbos pasirinkimą, išskiriant jį lemiančius veiksnius, apibrėžiant kalbėjimo būdų pasirinkimo strategijas.

Akivaizdu, kad regionuose, kuriuose dar ryškios tarminės tradicijos, kasdienėje komunikacijoje sąmoningai ar nesąmoningai maišomos kelios kalbėjimo sistemos. Viena vertus, galima teigti, kad parenkant kodus, užpildomos kalbos ar varianto kognityvinėje sistemoje atsirandančios conceptualiosios spragos, kita vertus, remiantis jau išsakytomis teorinėmis įžvalgomis, galima teigti, kad taip išreiškiami tam tikri socialiniai, kultūriniai kontekstai, demonstruojami *savų* ir *svetimų* ryšiai.

Formuluojama hipotezė, kad tarminio kodo parinkimą arba vengimą lemia: 1) individo tapatinimasis su viena ar kita grupe¹; 2) kitų diskurso dalyvių kalbos (ir socialinė) galia²; 3) kalbamasis diskursas; 4) diskurso inertiškumas ir diskurso dalyvių indiferentiškumas kalbėjimo būdai. Viena vertus, hipotezės teiginiai grindžiami atitinkamomis teorinėmis įžvalgomis, t. y. *lingvistinio identiteto* apibrėžtimis, *perceptyvinės dialektologijos* prielaidomis, kita vertus, – atliekamo tyrimo, kuris apima vadinamųjų *naiviųjų kalbos vartotojų* tarminio kalbėjimo vertinimus, duomenimis. Terminas *naivūs*, *naiveji* kalbos vartotojai perimtas iš perceptyvinės dialektologijos tradicijos (plačiau žr. Handbook of Perceptual Dialectology, 1999, Volume 1, xxiii). Perceptyvinės dialektologijos atstovams svarbu, kaip jie patys teigia, ne tik profesionalus mokslo požiūris į kalbos faktus, bet ir *naivūs*, *migloti* kalbos vartotojų vertinimai, t. y. populiarūs požiūriai, visuomeninė nuomonė apie kalbą, kalbos faktus, kultūriniai tarminio kalbėjimo stereotipizavimai ir pan.

Pažymėtina, kad, remiantis perceptyvinio tyrimo vertinimo anketos duomenimis, galima aktualizuoti įvairius tiek perceptyvinei dialektologijai, tiek sociolingvistikai rūpimus klausimus, taigi straipsnyje pristatytiems teiginiams pagrįsti panaudota tik dalis duomenų.

Tyrimo organizavimas ir metodika. Remiantis perceptyvinės dialektologijos atstovų aktualizuotomis *naiviųjų vartotojų* kompetencijomis konceptualizuoti, kvalifikuoti kitaip kalbančiuosius, sudaryta apriorinio kalbėjimo vertinimo anketa, kuri pateikta *naiviesiems respondentams*.

Tyrimo imtis. Vykdamas tyrimą laikomasi *išorinio* imties kriterijaus, t. y. respondentai pasirenkami pagal kelis objektyvius požymius. Tyrimas vykdomas visuose Lietuvos regionuose, iš kiekvieno regiono pasirinkta anketuoti nuo 50 iki 150 respondentų³. Svarbiausiu laikomas regioninės priklausomybės kriterijus, kadangi tyrimas skirtas būtent tarminio kalbėjimo vertinimams. Tačiau

¹ Pažymėtina, kad šioji grupė nebūtinai sietina su bendra gyvenamąja ar kilmės vieta.

² plačiau žr. Jaworski 2001, 127–15.

³ Nesiekiami apklausti vienodo respondentų kiekio, atlikus visą tyrimą bus paskaičiuotas procentinis vidurkis.

pasakytina, kad socialiniai rodikliai taip pat turi įtakos ne tik kalbėjimui, bet ir kalbėjimų vertinimams bei identifikavimams (plačiau žr. Demirci 2002, 41). Vadinasi, skirtingų amžiaus grupių, skirtingo išsilavinimo respondentų pasikartojančius atsakymus, pasirinkimus galima apibendrinti kaip akivaizdžias tendencijas.

Kol kas iš viso surinktos 445 anketos, tačiau dar ne visų regionų atstovų anketuota pakankamai. Todėl straipsnyje pasirinkta pirminius apibendrinimus daryti remiantis vakarų aukštaičių⁴ (149) ir žemaičių⁵ (57) 10–20 metų amžiaus grupės respondentų atsakymais. Visi respondentai mokosi miestų mokyklose, aukštesnėse klasėse ir yra nuo 12–17 metų.

Anketos anotacija. Anketa sudaryta iš dviejų dalių; pirmoje dalyje pateikti klausimai susiję su respondento socialiniais ir demografiniais duomenimis⁶; antroje anketos dalyje pateikti 8 pusiau atviro tipo klausimai ir užduotys, kuriais siekiama išsiaiškinti, kaip respondentai konceptualizuoja tarmę, ar skiria tarmiškai kalbančius žmones, pagal kokias ypatybes skiria, su kokiais socialiniais koreliatais sieja tarmiškai kalbantį subjektą, kaip vertina tarmių perspektyvą, ar patys identifikuoja save kaip kalbančius tarmiškai. Respondentams pateikti galimi atsakymų variantai bei prašoma eksplikuoti vieno ar kito atsakymo pasirinkimą⁷.

Kaip rašo Gladis Massini-Cagliari, „Mes galime mokėti kalbėti tik vienu variantu, bet mes esame *girdėtojai* visų kalbos variantų“ (2004, 16), todėl kiekvienas visuomenės narys yra ir kalbėjimų vertintojas. Remiantis šiuo perceptyvines dialektologijos principu, suformuluoti anketos sąsantų užduoties konstatuojamojo pobūdžio teiginiai apie tarmių kalbėjimą, kuriems respondentai galėjo *pritarti* arba *nepritarti*. *Pritarimas* ar *nepritarimas*⁸ atspindi jų percepcijas ir nuostatas tarminio kalbėjimo atžvilgiu. Iš to galima formuluoti prielaidas dėl tarminio kodo ar bendrinės kalbos kodo pasirinkimo.

Iš viso respondentams pateikta 10 teiginių, kuriuos pagal implikacijas galima klasifikuoti taip:

8.1. Tarmė yra vertybė.	} <i>Kultūrinės vertės pripažinimas / nepripažinimas</i>
8.2. Tarmė yra atgyvenęs reiškinys.	
8.10. Tarmės derėtų saugoti ir tarminio kalbėjimo reikia mokyti mokyklose, universitetuose	
8.3. Tarmė yra <i>privatu, asmeniška</i> , bendrinė kalba – <i>vieša</i> .	} <i>Diskurso ribojimas / neribojimas</i>
8.4. Jei tarmė yra <i>pirmoji kalba</i> , tai bendrinė kalba yra – <i>antroji kalba</i> .	} <i>Skirtingumo pripažinimas / nepripažinimas</i>
8.5. Tai, ką galime pasakyti tarmiškai, ne visada galima pasakyti bendrine kalba ir atvirkščiai.	

⁴ Respondentai iš Kauno ir Marijampolės.

⁵ Respondentai iš Klaipėdos ir Kuršėnų.

⁶ T. y. respondento amžiumi, lytimi, išsilavinimu, veikla, kilmės ir gyvenamąja vieta.

⁷ Pažymėtina, kad rengiant šį straipsnį remiamasi respondentų atsakymais į aštuntąją užduotį. Kiti anketos duomenys bus aptarti kituose straipsniuose.

⁸ Anketoje respondentai pasirinkimą pažymi varnelė.

8.6. Tarmė ne tik *regioninė riba*, tai ir *socialinė riba*.

8.8. Tarminio kalbėjimo įpročiai nyksta mokantis.

} *Socialinių koreliacijų pripažinimas / nepripažinimas*

8.7. Tarminis kalbėjimas perimamas iš tėvų, kitų artimųjų

8.9. Tarminio kalbėjimo vengiama, siekiant pritaipyti prie aplinkos

(draugų ir kt.).

} *Socialinio konteksto įtakos pripažinimas / nepripažinimas*

Tyrimo rezultatai ir analizė. Pritarimas ar nepritarimas 8 užduoties teiginiui straipsnyje asocijuojamas su tam tikra kultūrine respondento pozicija. Remiantis pasikartojančių atsakymų dažnumu, daromi formuluojamos potencialios tarminio kodo parinkimo strategijos, apibendrinami tarminio kodo parinkimo veiksniai. Pažymėtina, kad, remiantis tik vienos užduoties duomenimis negalima daryti griežtų išvadų, tačiau tam tikras tendencijas įžiūrėti įmanoma. Visi 8 užduoties duomenys pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė. Tarminio kalbėjimo vertinimas.

Respondentai *	Teiginys	Tarmė yra vertybė.	Tarmė yra atgyvenęs reiškinys.	Tarmė yra <i>privatu, asmeniška</i> , bendrinė kalba — <i>vieša</i> .	Jei tarmė yra <i>pirmoji kalba</i> , tai bendrinė kalba yra — <i>antroji kalba</i> .	Tai, ką galime pasakyti tarmiškai, ne visada galima pasakyti bendrine kalba ir atvirkščiai.	Tarmė ne tik <i>regioninė riba</i> , tai ir <i>socialinė riba</i> .	Tarminis kalbėjimas perimamas iš tėvų, kitų artimųjų.	Tarminio kalbėjimo įpročiai nyksta mokantis	Tarminio kalbėjimo vengiama, siekiant pritaipyti prie aplinkos.	Tarmes derėtų saugoti ir tarminio kalbėjimo reikia mokytis mokyklose, universitetuose.
		Sk. ¹⁰	Sk.	Sk.	Sk.	Sk.	Sk.	Sk.	Sk.	Sk.	Sk.
ŽM	Sk. ¹⁰	31	5	20	15	21	16	33	22	31	14
	% ¹¹	83,7	13,5	54	40,5	56,7	43,2	91,6	59,4	86,1	38,8
ŽV	Sk.	17	3	13	7	13	14	19	14	13	11
	%	85	15	65	35	65	70	95	70	65	55
VAM	Sk.	104	36	93	32	71	26	115	65	102	49
	%	82,5	28,5	73,8	25,3	56,3	20,3	91,2	51,5	80,9	38,8
VAV	Sk.	14	11	12	7	14	8	19	15	13	8
	%	36,6	47,8	52,1	30,4	60,8	34,7	82,6	65,2	56,5	34,7

* ŽM – Žemaitijos respondentės, ŽV – Žemaitijos respondentai, VAM – Vakarų Aukštaitijos respondentės, VAV – Vakarų aukštaitijos respondentai.

¹⁰ Atsakiusių skaičius.

¹¹ Procentai paskaičiuoti pagal visus minėtą užduotį (ar tik užduoties punktą) atlikusius respondentus.

Pirmąją straipsnio tezę teigiama, kad *tarminio kodo pa(si)rinkimą lemia individo tapatinimasis su viena ar kita grupe*. Šis teiginys suformuluotas remiantis Roberto Le Page ir André Tabouret-Kellerio „Identiteto veiksmų teorija“, pagal kurią kiekvienas individas susikuria savo verbalinę sistemą, atsižvelgdamas į bendruomenes, su kuriomis norėtų būti identifiktuotas (cit. iš Underwood 1988, 407).

Mūsų atveju praktiškai pagrįsti pirmąjį teiginį – *tarminio kodo pa(si)rinkimą lemia individo tapatinimasis su viena ar kita grupe* – galima respondentų atsakymais (pritarimu / nepritarimu) į teiginius:

- *tarminio kalbėjimo vengiama, siekiant pritaityti prie aplinkos (draugų ir kt.)*; net 115 iš 149 vakarų aukštaičių ir 52 iš 57 žemaičių respondentų pritarė šiam teiginiui.
- *tarminis kalbėjimas perimamas iš tėvų, kitų artimųjų*; net 134 iš 149 vakarų aukštaičių ir 52 iš 57 žemaičių respondentų ir pritarė šiam teiginiui.
- *tarmė yra privati, asmeniška, bendrinė kalba – vieša*; 105 iš 149 vakarų aukštaičių ir 33 iš 57 žemaičių respondentų pritarė teiginiui (tikslėnę statistiką žr. 1 lentelėje).

Respondentams pripažinus, kad tarminio kodo vengiama dėl siekio pritaityti, bei apibrėžus tarminį diskursą labiau kaip privatų nei viešą, viena vertus, implicitiškai išsakoma identiteto įtaka parenkant kodą; kita vertus, pripažįstamas tam tikras tarminio kodo *trūkinumas*, tinkamumas atspindėti patrauklią identitetą¹². Galima teigti, kad atsakymai atspindi jų asmenine patirtimi paremtus *naivuosius* vertinimus¹³.

Galima teigti, kad ne visada tarminio kodo vengimas susijęs su pačiu tarminiu kalbėjimu. Kaip rašo Donna M. Bonner (2001, 86), nepagarba kalbai ar gėda dėl kalbos dažnai nėra susijusi su pačia kalba¹⁴. Tam turi įtakos varianto marginalus statusas, kiti artikuliuoti ar neartikuliuoti višuo menės stereotipai bei bendruomenėje dominuojantis identitetas. Akivaizdu, kad jaunimas, pritaręs, kad *tarminio kalbėjimo vengiama, siekiant pritaityti prie aplinkos (draugų ir kt.)*, implicitiškai išsako, kad siekdamas lokalizuoti save *multidimencinėje socialinėje erdvėje* (plg. Hudson 1980, 40) pasirinktą kitą kalbinį kodą, kuris asocijuotinas su patrauklia grupe. Taigi tarminio kodo parinkimas ar atmetimas dėl identiteto įtakos koreliuoja apskritai su kodo parinkimu dėl identiteto įtakos.

Remiantis tuo, kad *tarminio kodo pa(si)rinkimą lemia individo tapatinimasis su viena ar kita grupe*, galima formuluoti šias preliminaras kodo parinkimo strategijas: 1) dėl siekio pritaityti diskurso dalyviai *renkasi* arba *atmeta* tarminį kodą *išprovokuoti* kitų diskurso dalyvių, į kuriuos nori būti panašūs, kodo. T. y. subjektai, prabilę taip, kaip pageidaujamos kalbinės bendruomenės nariai, tampa *jais*, t. y. tampa grupės, bendruomenės nariais. 2) Dėl siekio pritaityti diskurso dalyviai *renkasi* arba *atmeta* tarminį kodą *stiliuotai*, t. y. tik imituoja kitų diskurso dalyvių (paprastai socialiai patrauklios bendruomenės) kodą, norėdami tik viešai reprezentuoti savo tariamą identitetą, kad būtų palankiai įvertinti bendruomenės narių.

¹² Plg. perceptyvines dialektologijos Japonijos mokyklos atstovas Fumio Inoue tarminės raiškos vengimą sieja su *dialekto (nepilnavertiškumo) kompleksu* (žr. 1999, 148).

¹³ Pažymėtina, kad nepaisant to, kad respondentai vertina kitų kalbinį elgesį, galima ieškoti korelacijų su jų pačių kalbinėmis nuostatomis.

¹⁴ t. y. kaip rašo mokslininkė – *Language per se*.

Ekspliciuojant antrąją strategiją, pasitelktinos Betsy E. Evans įžvalgos. Mokslininkė remdama si empiriniu tyrimu, straipsnyje „Akustinė ir perceptyvinė imitacijos analizė“ (2002, 95–112), svarsto, kad kalbėtojai, jei tik yra motyvacija, gali imituoti patraukliai grupei būdingą kalbėjimo stilių, o kai kuriais atvejais ir tarminių kodą. Mokslininkė prieštarauja tradicinei nuomonei, kad kalba niekada negali būti visiškai imituota, ji pažymi, kad tiek tikriesiems dialekto atstovams, tiek kvalifikuotiems lingvistams *dialekto imitacija* gali būti labai įtikinanti (žr. Evans 2002, 96). Bendrinės kalbos kodo pirmumas tokiaime kontekste yra savaime suprantamas, nes vienaip ar kitaip asocijuotinas su prestižiškumu, oficialumu, viešumu ir pan. dydžiais¹⁵.

Kita vertus, pažymėtina, kad ne visada identiteto veiksnys yra svarbus, dalis *diskurso dalyvių gali būti tiesiog indiferentiški kalbėjimo būdai*. Tokie yra tik pasyvūs kalbos kaip priemonės vartotojai ir nelinkę reflektuoti savo raiškos. Be to, galima įvertinti ir kitu aspektu – labiausiai tokiems kalbėtojams rūpi naratyvai, ir jie vienu ar kitu kodu tiesiog užkaišioja konceptualias spragas (plg. ketvirtas straipsnio teiginys – kodų kaitą lemia *diskurso inertiškumas ir diskurso dalyvių indiferentiškumas kalbėjimo būdai*).

Pritaę kitam anketos teiginiui, kad *tarminis kalbėjimas perimamas iš tėvų, kitų artimųjų*, respondentai pripažįsta, jog parenkant kodą turi įtakos diskurso dalyviai. Kad tarminis kalbėjimas perimamas iš kitų diskurso dalyvių pripažįsta 52 iš 57 tirtųjų žemiaučių atstovų ir 134 iš 149 vakarų aukštaičių atstovų. Tokie atsakymai sietini su antruoju straipsnio teiginiu, kad kodo parinkimą *lemia kitų diskurso dalyvių kalbos galia (ir socialinė galia)*. Pažymėtina, kad antrasis teiginys koreliuoja su pirmuoju, tačiau pirmuoju – *tarminio kodo pa(si)rinkimą lemia individo tapatinimasis su viena ar kita grupe* – teiginiu labiau pabrėžiama pačių individų sąmoninga, valinga iniciatyva, o antruoju teigiamas lemiamas kitų diskurso dalyvių vaidmuo.

Tradiciniuose sociolingvistiniuose tyrinėjimuose galia vertinama kaip individų bendravimo požymis. Galia yra konceptualizuojama kaip asimetriškas dydis, apibūdinantis vieno subjekto dominavimą santykiuose (žr. Jaworski 2001, 127). Galima pastebėti, kad diskurso dalyviai gali rinktis dominuojančio asmens kodą, jei atsiranda socialinė motyvacija: 1) kalbėtojai gali tendencingai supanašėti kalbėjimo būdą, kai siekia panaikinti socialinę distanciją; 2) kalbėtojai gali tendencingai ryškinti kalbėjimo skirtumus, kai siekia pabrėžti socialinę distanciją (plg. Mesthrie, Swann, Deumert, Leap 2003, 150–151).

Minėti kodo keitimo sprendimai sietini su *stilizuotu* kodų parinkimu. Šiuo atveju vėl gali būti aktualizuota *dialekto imitacijos* arba *metaforinio perjungimo* (plg. Spolsky 1998, 50) kategorija. Tačiau ne visais atvejais dėl diskurso dalyvių atsirandantį kodų keitimą galima apibendrinti stilizuotu kodų parinkimu. *Tarminis kalbėjimas perimamas iš tėvų, kitų artimųjų ir savaime, inertiškai*, t. y. kodų kaitai įtakos neturi diskurso dalyvių kalbos galia. Kita vertus, *tarminis kalbėjimas perimamas iš tėvų, kitų artimųjų* ir dėl pastarųjų kalbos bei socialinės galios nevalingai, patiems nerodant iniciatyvos (kaip būna *stilizuoto parinkimo* atveju), tokį kodo parinkimą galima apibendrinti kaip *išprovokuotąjį* (taip pat plg. Karaliūnas 1997, 320).

Tam tikra prasme respondentų pastanga kalbėti bendrine kalba, kai renkami tarminiai tekstai, taip pat sietina su galios konceptu. Pateikėjai klausėjų sieja su socialiai įtakingesniu subjektu ir

---

¹⁵ Be abejo, tikėtina, kad bendrinės kalbos kodą nurungtų patrauklesni, tam tikra prasme, efemeriški kodai, pavyzdžiui, įvairūs slengo variantai, tačiau tai jau atskira tema.

stengiasi prabilti taip, kaip jic, t. y. iš pradžių kuria diskursą daugiau mažiau bendrine kalba *išprovokuoti* klausėjo kalbos ir socialinės galios (dar plg. Urnėžiūtė 1998, 131–142). Tačiau pokalbyje ilginiui *savaime* pereinama prie įprasto kodo, galia niveliuojama, nes kodą ima valdyti *kalbamasis diskursas*.

Trečiuoju straipsnio teiginiu akcentuojama, kad *kodo parinkimą gali lemti kalbamasis diskursas*. Tai galima pagrįsti respondentų atsakymais į 8.3. anketos teiginį. Kad *tarmė yra privati, asmeniška, bendrinė kalba – vieša*, mano 105 iš 149 vakarų aukštaičių ir 33 iš 57 tirtųjų žemaičių atstovų. Kaip rašo Simas Karaliūnas, „[F]unkcinė kalbų specializacija aiškiausiai matyti diglosijos atveju, kur dvi bendruomenės vartojamos kalbos pasiskirsčiusios vartojimo sferomis <...>“ (1997, 320–321). Tas pats pasakytina ir apie tarminio kalbėjimo bei bendrinės kalbos parinkimą. Bet kuris kalbamasis diskursas, pavyzdžiui, butis, kasdienė aplinka, bendravimas įstaigose ir pan., sietinas su tam tikrais panašiais arba labai besiskiriančiais naratyvais, o šie – su atitinkamais kodais. Taigi apibendrinant galima pasakyti, kad ir interakcijoje besikeičiantys naratyvai *provokuoja* kodų parinkimą, kaitą.

Pažymėtina, kad pasirinkdami atsakymą į teiginį, kad *tarmė yra privati, asmeniška, bendrinė kalba – vieša*, respondentai buvo nenuosaikiausii. Galima pastebėti, kad net 42% žemaičių ir 29,5% vakarų aukštaičių respondentų nelinkę labai griežtai apriboti tarminiu kodu kuriamo diskurso, kita vertus, šioji tokį kodo trūktinumą pripažįsta.

Apibendrinant išsakytus dalykus, darytinos preliminarios išvados dėl bendrinės kalbos ir tarminio kalbėjimo kodų parinkimo. Skirtinos tokios kodų parinkimo rūšys:

1. Savaiminė: a) kai kodo pasirinkimą lemia identitetas; b) kai kodo pasirinkimą lemia kalbamasis diskursas; 2. Išprovokuota: a) atsirandanti dėl diskurso dalyvių įtakos, jų kalbos ir socialinės galios; b) atsirandanti dėl pakitusio diskurso; 3. Stilizuota, kai kodo pa(si)rinkimą lemia simuliuojamas identitetas.

Viena vertus, kiekvienas kodas užpildo potencialią stoką, kuri rastųsi, jei šio nebūtų. Taip užtikrinamas bendravimo požiūriu visavertis bendruomenės gyvenimas. Tarminis kodavimas būtinai kasdienei asmeninei raiškai, bendrinė kalba – mokymosi sistemai¹⁶. Kita vertus, tai socialinis komunikacijos indikatorius, atskleidžiantis socialinį tinklę.

LITERATŪRA

- Беликов В. И., Крысин Л. П. 2001. Социолингвистика. Москва: Издательский центр РГГУ.
- Bonner D. M. 2001. Agrifuna Children's Language Shame: Ethnic Stereotypes, National Affiliation, and Transnational Immigration as Factors in Language Choice in Southern Belize. *Language in Society*, 30, 81–96.
- Daan J. C. 1999. Dialects. *Handbook of Perceptual Dialectology* (ed. Dennis R. Preston), Volume 1, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company. 227–242.
- Evans B. E. 2002. An Acoustic and Perceptual Analysis of Imitation. – *Handbook of Perceptual Dialectology* (ed. by Daniel Long, Dennis R. Preston), Volume 2, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company. 95–112.

¹⁶ Plg. slengo elementai – įsitvirtinti socialiai ir emociškai patrauklioje grupėje.v

- Halverson E. R.* 2005. InsideOut: Facilitating Gay Youth Identity Development through a Performance-Based Youth Organization. *Identity: an International Journal of Theory and Research*, 5 (1), 67–90.
- Handbook of Perceptual Dialectology* (ed. by Dennis R. Preston). 1999. Volume 1, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company.
- Hudson R. A.* 1980. Sociolinguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Inoue F.* 1999. Classification of Dialects by Image. English and Japanese. *Handbook of Perceptual Dialectology* (ed. by Dennis R. Preston), Volume 1, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company. 147–159.
- Jaworski A.* 2001. Discourse, Accumulation of Symbolic Capital and Power: the Case of American Visions. – Sociolinguistics and social theory (ed. by N. Coupland, S. Sarangi, C. N. Candlin), London: Printed in Malaysia. 127–151.
- Karalūnas S.* 1997. Kalba ir visuomenė (Psichosociologiniai ir komunikaciniai kalbos vartojimo bruožai). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Demirci M.* 2002. Gender Differences in the Perception of Turkish Regional Dialects. *Handbook of Perceptual Dialectology* (ed. by Daniel Long, Dennis R. Preston), Volume 2, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company. 41–50.
- Macauley R.* 2005. Can We Find More Variety in Variation. *Dialects Across Borders: Selected Papers from the 11th International Conference on Methods in Dialectology (Methods XI)* (ed. by Filppula Markku). Joensuu, Amsterdam, NLD: John Benjamins Publishing Company. 173–184.
- Massini-Cagliari G.* 2004. Language Policy in Brazil: Monolingualism and Linguistic Prejudice. *Language Policy*, 3, 3–23.
- Mesthrie R., Swann J., Deumert A., Leap L. W.* 2003. *Introducing Sociolinguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Spolsky B.* 1998. *Sociolinguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Underwood G. N.* 1988. Accent and Identity. *Methods in Dialectology. Proceedings of the Sixth International Conference held at the University College of North Wales, 3rd–7th August 1987*. Clevedon, Philadelphia (Multilingual Matters LTD). 406–427.
- Urėžiūtė R.* 1998. Kodų kaita Joniškėčių šnekamojoje kalboje. *Kalbotyra XLVII* (1), 131–142.

DIALECTAL SPEECH AND STANDARD LANGUAGE: ASPECT OF CODE ALTERATION

Daiva Aliūkaitė

Summary

The present article discusses the choice between dialectal speech and standard language on the basis of theory of identity and linguistic identity, the sociolinguistic concept of code alteration and the understanding of language power.

The article formulates a hypothesis of four statements that the selection of the dialectal code may be imposed by the identification of an individual with some group, the power of other participants of the discourse, the communicative discourse and its inertness as well as the indifference of the discourse participants to the way of interlocution.

The main analytical part of the article is structured by the four statements of the hypothesis. Each statement is grounded both by the data of a sociolinguistic test, i.e. by the respondents' reactions to the data of a perceptive questionnaire and by insights and conclusions of foreign explorers performed either in the past or currently.

The article distinguishes between natural, provoked and stylized alterations of standard language and dialectal speech which is grounded both by exploration of empirical data and by theoretical statements of sociolinguistic and perceptive dialectology.